

ESTUDIS

**Anàlisi d'un fracàs:
l'Institut d'Estudis Superiors
per a la Dona
(Palma de Mallorca, 1915)**

Per Maria Antònia Roig
Universitat de les Illes Balears

Introducció

La situació de crisi que engloba la totalitat de l'Estat espanyol en iniciar el segle xx, no podia deixar de sentir-se a Mallorca i, si cal, encara amb més intensitat. Si en general a tot el país, es donava una supremacia del sector agrari i un naixent sector industrial, a Mallorca era més determinant. A més a més, un sector agrari, segons Isabel Peñarrubia, es caracteritzava per grans propietaris que arrendaven les seves terres, la qual cosa possibilitava als arrendataris la seva conversió, lentament, en els cacics del poble.¹ D'al-

1. I. PEÑARRUBIA MARQUÈS, «Les classes socials mallorquines i l'Estat espanyol (1868-1910)», *Mayurqa*, núm. 18, p. 83-87.

tra banda, l'excessiva divisió de les propietats posava traves al desenvolupament de l'agricultura i a l'adquisició d'avenços tècnics aplicables a aquest sector; conseqüentment, el seu grau de progrés era limitat.²

Ens trobem, per tant, amb una economia, bàsicament, deficitària i perjudicada amb la desaparició dels mercats colonials. Situació que provocarà una conscienciació dels sectors del comerç i de la indústria, de les autoritats locals i, així mateix, de part del sector obrer de les Illes. Aquesta presa de consciència de la greu situació econòmica que vivia el país serà el revulsiu que permetrà combatre-la i produirà, a la primera dècada del segle xx, un intent de recobriment de l'economia mallorquina.³ Després de la crisi de final de segle i la presa de consciència de les quals hem fet menció, s'iniciarà la recuperació de l'economia que, malauradament, rebrà un nou cop en el període de la Primera Guerra Mundial (1914-1918). Tot i que, dins el període de la Primera Guerra Mundial, sorgirà tímidament una

nova classe social que incrementarà l'espectre de la classe dominant, fruit d'una accentuació del comerç i del transport marítim, Peñarubia afirma que l'estructura econòmica de l'illa va continuar, fonamentalment, dependent del sector agrari.⁴

D'altra banda, la forta presència a la nostra contrada de la figura del cacic fou ben manifesta dins tot el període de la Restauració. El caciquisme, també a Mallorca, va aportar el seu gra de sorra per tal d'assegurar l'alternança en el poder dels dos grans partits dinàstics, conservadors i liberals, i que, en general, determinaran una política essencialment dretana i centralista que afectarà la vida illenca. Foren uns anys d'inquietud per als liberals i conservadors que sentien amenaçada la seva estabilitat per la forta embranzida dels sectors més esquerrans de la política. Però, abans d'acabar el primer decenni del segle, s'havia establert a Mallorca la tradicional situació política dirigida pels partits alternants i que es mantindrà fins al 1917.⁵

2. I. PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, Curial, 1980, p. 9-11.

3. I. PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, p. 17.

4. I. PEÑARRUBIA MARQUÈS, «El caciquisme a Mallorca (1917-1923)», *L'Avenç*, núm. 142 (1990), p. 16-21 (p.14).

5. P. GABRIEL, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1973, p. 43. Aquest autor considera que «després de l'eufòria de 1898-1903, els republicans mallorquins havien malviscut, amb alguns regidors a l'ajuntament de Ciutat, allunyats de les eleccions generals i presents a les municipals» (p. 60).

En definitiva, podem concloure que continuarà, fins al final del segon decenni, l'alternança en el poder dels dos partits dinàstics, integrats bàsicament per les classes dominants. Unes classes dominants que a Mallorca es mostraren molt integrades en l'enquadrament polític de la Restauració.⁶ Els liberals i els conservadors seran els qui copsaran els càrrecs importants a la Diputació i als Ajuntaments, mentre que republicans, socialistes i regionalistes s'hauran de conformar a representar les minories. És evident que aquest elemental esbós no respon a la totalitat de la problemàtica política que es manifesta a la nostra contrada, igual que altres indrets d'Espanya, en les dues primeres dècades del segle xx. Les interferències, els canvis, les coalicions, etc., converteixen aquesta època en una de les més complicades.

El regeneracionisme, amb un tret d'ambigüitat causat per la seva assumpció per gran part de les variables polítiques, és present també a Mallor-

ca a partir de la fallida de 1898 i obliga, en certa manera, a tots els partits polítics, a modificar el seu discurs ideològic. Mallorca tindrà, en Alexandre Rosselló, una figura representativa d'aquest afany regeneracionista, que des de les files del partit liberal farà sentir la seva veu a l'hemicicle del Congrés de Diputats.⁷

A partir de l'entrada de Maura a l'entramat conservador, aquest partit introduirà en el seu llenguatge polític un factor preeminent, el religiós, i s'erigirà en capdavanter de la seva defensa. D'altra banda, els liberals, en el seu esforç per cridar a la seva formació l'ala esquerrana de la societat, establiran un posicionament eminentment anticlerical.⁸ En aquesta confrontació hi tindrà molt a dir l'Església mallorquina, sobretot pel gran impuls rebut en el període del pontificat del bisbe Pere Joan Campins.⁹ Serà una església que lluitarà amb tots els mitjans al seu abast per allunyar la societat de l'efecte descristianitzador que produïa el pensament liberal, tot

6. I. PEÑARRUBIA MARQUÈS, «El caciquisme a Mallorca...», *L'Avenç*, p. 16.

7. A. ROSSELLÓ PASTORS (1903), «Discurs pronunciat en el Congrés dels Diputats a la sessió celebrada el 14 de desembre de 1903», *El Magisterio Balear*, núm. 51 (1903), p. 440-447 (p. 445).

8. P. FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic a Mallorca*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 374.

9. El bisbe Pere Joan Campins i Barceló, mallorquí nascut a Palma, exercí les seves responsabilitats episcopals a Mallorca des del 1898 fins al 1915 (data de la seva mort), i hi accedí a petició de tot el clergat de l'illa i demostrà amb la seva intensa activitat ser mereixedor d'aquesta benvinguda.

prenent una posició radicalitzada i de «creuada contra els infidels». L'Església s'havia acomodada al liberalisme ja que aquest havia fet els ulls grossos i li havia permès el recobriment del control social que havia perdut al segle XIX. Per tant, el radical anticlericalisme i les tendències secularitzadores que penetraran la societat del recent estrenat segle XX provocaran una forta reacció eclesial.¹⁰

Cal tenir en compte les característiques d'aquesta societat mallorquina, predominantment agrària, inculta en la seva gran majoria, amb un grau d'analfabetisme superior a la resta de l'Estat,¹¹ amb multitud d'inconvenients per accedir a la cultura, que com a primer desavantatge té la seva pertinença al grup social del camperolat que mostra una evident indiferència vers la cultura.¹² En definitiva, una societat essencialment tradicional i conservadora, amb una actitud recelosa pel que fa als canvis i replena de prejudicis socials, molts dels quals inculcats a través de generacions per la

influència moralitzadora de l'Església catòlica i que, sobre aquesta societat, volia continuar la seva tasca. De fet ho fa i molt aprofitadament, fins ben entrat el segle XX, l'Església influirà en tots els sectors de la vida illenca. Però, sobretot, centra la seva batalla contra l'anticlericalisme i el laïcisme. Una postura excessivament conservadora i antiliberal que manté l'Església ancorada en el passat i dificulta la seva adaptació als nous valors morals. Era evident que perdurava i s'enduria la batalla per aconseguir un tipus d'escola determinada. Una escola que servís de base per a la conservació dels valors més tradicionals s'enfrontava a una concepció d'escola lliure dels condicionaments religiosos que possessin entrebancs al desenvolupament independent de l'esperit i, en definitiva, una escola que respectés la llibertat de consciència.¹³ Es tracta d'hissar la insígnia d'un laïcisme no massa estrident, un laïcisme liberal que vol continuar les bones relacions mantingudes fins aleshores amb els sectors catòlics

10. P. FULLANA PUIGSERVER (1994), *El moviment catòlic...*, p. 413.

11. Miquel Porcel analitza la situació d'analfabetisme que viu la província, i destaca que el percentatge ha minvat en els últims anys, el situa en un 77 % de la població de les Illes. Creu, Porcel, que té un agreujant afegit, que la majoria d'il·letrats pertanyen al sexe femení, i interpreta que de cada tres analfabets, dos són dones. Vegeu M. PORCEL I RIERA, «El analfabetismo en Baleares», *El Magisterio Balear*, núm. 30 (23 juliol 1904), p. 248-253.

12. M. PORCEL I RIERA, *El Magisterio Balear*, p. 249.

13. A. ROSSELLÓ PASTORS (1903), «Discurs...», p. 447.

de la societat. Per als liberals l'educació era vista com a instrument imprescindible per comptar amb homes i ciutadans; però calia que aquesta educació estàs definida pels adjectius «[...] intuitiva, integral, cíclica, mixta, gratuïta, obligatoria y laica».¹⁴

La regeneració del país havia de passar, necessàriament, per una millora educativa, per un reformisme educatiu exigint per la nova mentalitat burgesa que amb molts entrebancs intenta obrir-se camí en els últims anys del segle XIX i en el primer terç del XX.¹⁵ La societat illenca estava visiblement mancada d'institucions educatives i d'aquest fet n'era, l'Església, ben conscient i intentarà treure'n profit possibilitant iniciatives educatives de caire popular que sorgiran de congregacions i associacions religioses i, així mateix, obrint un ventall de disponibilitats educatives a la classe burgesa mitjançant la creació de col·legis confessionals, a través dels

quals incidirà en la formació moral de la persona, descuidant, en certa manera, la formació intel·lectual.¹⁶

Els que retenen el poder i aquells que lluiten per aconseguir-lo desitgen poder comptar amb tots els mitjans de control i transmissió ideològica. L'ensenyament n'era, evidentment, l'instrument més útil i, si cal, imprescindible, però no l'únic. Pere Joan Campins sabrà utilitzar altres instruments pel seu objectiu de defensa social i potenciarà l'actuació del moviment catòlic a través de la premsa confessional, de la trona, de les manifestacions religioses massives i dels mítings.¹⁷ El que s'intenta, en definitiva, és mantenir el seu estatus, sense gairebé, cap índex de modernització, afirma Pere Fullana.¹⁸ Hem pogut constatar la important presència de l'Església a Mallorca, ha fet incidència en aquest punt ja que el considerem de significació cabdal per a la comprensió dels fets que analitzarem,

14. A. ROSSELLÓ PASTORS, (1903), «Discurs...», p. 441.

15. A. J. COLOM, i F. J. DÍAZ, «Don Alexandre Rosselló i l'Escola Mercantil», *L'educació a Mallorca (Aproximació històrica)*, Mallorca, Moll, 1977, p. 65-107 (p. 99).

16. P. FULLANA PUIGSERVER, *El moviment...*, p. 453-454.

17. Seguint la línia de manifestacions contra les escoles laiques realitzades arreu d'Espanya, l'Església mallorquina promourà els mítings de 1910 a Palma, Manacor i Marratxí. Els preparatius, els discursos, el recolzament de municipis, d'institucions i de particulars, així com les conclusions del míting celebrat a Palma el 3 d'abril de 1910, fou publicat pel Centre de Defensa Social. Vegeu *Mítin catòlic contra las escuelas laicas celebrado en Palma de Mallorca el día 3 de abril de 1910* (Palma, Tipografia de F. Guasp).

18. P. FULLANA PUIGSERVER, *El moviment...*, p. 379.

quan entrem de ple en l'estudi de la institució que motiva aquest article, l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona que té el seu origen el 1915. Ben mirat, la situació política, econòmica, religiosa i, si més no, la concepció que es tenia a la societat mallorquina de principis de segle xx, influiran negativament en el desenvolupament d'aquesta institució.

Dona i educació a la Mallorca de principis de segle xx

Encara que s'intueix en aquesta època un canvi de sentit en el rol de la dona, el debat sobre aquest en relació amb la família i amb la societat i amb els requeriments que per a tals funcions se li exigien es mantindrà durant el primer terç del segle xx. El naixent segle xx presentava, a les Illes, un alt percentatge d'analfabetisme femení, i en aquesta situació poca cosa podia fer la dona en pro de la regeneració

illenca, tasca, d'altra banda, considerada en gran mesura de responsabilitat femenina; amb la seva càrrega d'incultura, la dona actuava negativament sobre la societat i així ho considera el mestre Miquel Porcel¹⁹ quan ens diu:

[...] no es extraño que sea descuidada la higiene donde la mujer desconoce la cartilla y los rudimentos de la vida racional; donde la mujer continuó como en la época árabe no es raro que el médico tenga que batallar contra las preocupaciones, la escasez de ventilación y la falta de limpieza y de luz; ni asombrará á nadie que sean analfabetos los hijos de las madres que no conocen ni aprecian las ventajas y las necesidades de la instrucción.²⁰

Paraules que descriuen una situació de la dona, que havia estat denunciada irònicament per Alexandre Rosselló amb motiu de la presentació del pressupost per a Instrucció Pública per a 1904:

19. Miquel Porcel i Riera (1869-1933) és un personatge destacat de la pedagogia mallorquina. En 1880 rep una beca de la Diputació Provincial per anar a Suècia a estudiar la didàctica dels treballs manuals. En el període de 1891-1932 ocuparà el càrrec de regent de l'Escola Normal de Pràctiques de Palma. Entre 1893 i 1910 dirigeix les colònies escolars que subvencionava la Diputació. És autor de manuals escolars estructurats seguint la graduació de l'ensenyament i d'altres publicacions. Antoni J. Colom apunta que M. Porcel constitueix el lligam entre institucionisme i el moviment de l'Escola Nova. Sobre M. Porcel podeu consultar A. J. COLOM CAÑELLAS, *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*, Palma, Universitat de les Illes Balears, 1991; del mateix autor, *D. Miquel Porcel i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*, Palma de Mallorca, Centre d'Estudis Gabriel Alomar, 1984.

20. M. PORCEL I RIERA, «El analfabetismo en las Baleares», *El Magisterio Balear*, p. 249.

En España, vive la mujer en un triste desamparo, porque á vueltas del lirismo que la consagramos al apellidarla ángel del hogar, encanto y sostén de la familia, en realidad la abandonamos en absoluto á todas las miserias y á todas las necesidades de la vida, que para ella es mucho más cruel que para el hombre.²¹

El diputat liberal mallorquí, reflecteix amb les seves paraules la realitat, també, de la dona mallorquina que no s'allunyava gaire de la que existia a la resta del país. Únicament les classes acomodades que assistien a institucions privades gaudien d'una més extensa preparació, fruit, així mateix, de crítiques per la seva no adequació a la real funció que li corresponia a la dona. L'ideal de dona havia de respondre al següent esquema:

[...] buena, dulce, modesta, y dotada de sentimientos nobles y generosos, de un corazón tierno, compasivo y benévolo ante todo y sobre todo, y después, educada é instruida convenientemente que sepa tomar parte en el arreglo y administración de la casa, sin desdeñarse de saber y practicar las sencillas y humildes quehaceres do-

mésticos, que sepa desde barrer hasta bordar y tocar el piano, que sepa y practique desde el remiendo más útil á una familia, hasta la confección de la más delicada prenda de vestir, siendo de esta manera el apoyo y el consuelo de los que el dieron el ser, como hija; que pueda á su vez instruir y sobre todo educar á sus hijos, que sepa escuchar á un marido serio, sostener con él dulces y graves conversaciones, interesarse en sus negocios, en sus trabajos, animándole en caso de necesidad, modesta y fuertemente como compañera, y finalmente que sepa tomar parte en los diversos asuntos de la vida social, como ser racional inteligente y libre.²²

Llibertat, difícil d'ubicar en una concepció tant enquadrada i amb uns marcs tan delimitats de les funcions destinades a la dona. És evident que algunes veus consideraren aquest destí marginador de la resta de facultats que podia i calia que desenvolupés el sector femení: «La mujer, como ser inteligente, busca la verdad, y esa ansia de su espíritu no basta á llenarla el simple conocimiento del manejo de la aguja, de las tijeras y de la plancha».²³ Aquesta opinió no implica un canvi de mentalitat, ni una visió diferent del rol de la

21. A. ROSSELLÓ PASTORS, «Discurs...», p. 456.

22. A. BUSQUETS ARBONA, «La mujer, su misión y su educación» (Valldemosa, 29 agost 2003), *El Magisterio Balear* (Palma de Mallorca), núm. 38 (19 setembre 1903), p. 325-326.

23. J. MARTORELL, «Cultura femenina», *El Magisterio Balear* (Palma de Mallorca) (1906), p. 164-165.

dona; només implicava més exigència en la seva formació per tal de portar la seva càrrega familiar i, en conseqüència, social, més dignament i conclou, l'autora del text, amb la següent cita: «es hermoso ser sabia, más hermoso ser buena que sabia, y más aún ser á la vez sabia y buena».²⁴

Les distintes qualitats atribuïdes a la dona en relació amb l'home continuaran marcant les demandes de la seva educació. Moralment i religiosament és considerada igual a l'home, però no així en el desenvolupament de les seves facultats que determinaran els drets i deures de cada un dins la societat. Amb la mateixa lògica trobem també referències al fet que una possible igualtat entre els sexes produiria, si més no, la destrucció de la relació familiar, pedra fonamental on es recolza la societat. Continuant en la recerca que sobre el tema hem fet a les pàgines de *El Magisterio Balear*, trobem exposicions en aquesta línia:

La idea de la igualdad del hombre y de la mujer como se ha sostenido en cierta época, es un error de fatales consecuencias. El hombre y la mujer no tienen iguales derechos ni tampoco los mismos deberes, haciendo caso omiso de los de la especie humana. La

mujer no debe tener las mismas ocupaciones que el hombre, y los que piensan y proceden de otro modo, están produciendo grandes males, destruyendo de esa manera los más amorosos lazos de la familia.²⁵

Amb aquestes expectatives pel que fa a l'educació femenina entrem al segle xx i es mantindrà la mateixa dinàmica que es manifestarà amb petits avanços quant a les conquestes que aconseguirà la dona en la seva ascensió a àmbits d'estudis i de treball fins aleshores reservats als homes. Ascensió, d'altra banda, lenta i no exempta de polèmica. Sectors socials continuen alertant sobre els perills que comportaria l'emancipació de la dona proclamada pel moviment feminista.

Plantejaments i inauguració de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona

Dins aquesta conjuntura i amb motiu de la solemnització del VI Centenari de la mort de l'il·lustre mallorquí Ramon Llull, que s'havia de celebrar l'any 1915, el Consistori de Palma es mobilitzà per donar a l'esdeveniment la categoria i magnificència que tal personatge mereixia amb la decisió

24. J. MARTORELL, «Cultura femenina», *El Magisterio Balear*.

25. M. ALORDA, «La Mujer!...», *El Magisterio Balear* (Palma de Mallorca) (1908), p. 145-146.

de fundar un centre d'ensenyament per a la dona. La primera referència a l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, la trobem l'abril del mateix any a les actes de la Junta Municipal²⁶ quan s'aprovà la designació d'un crèdit dedicat a la creació de la institució; la sol·licitud sorgeix de regidors que representen al grup conservador (majoria a l'Ajuntament) i als grups de minories més nombroses, liberals i reformistes. És en aquesta mateixa acta que descobrim Benet Pons i Fàbregues²⁷ com l'autor de la idea de crear una institució per a l'educació de la dona, i per aquest motiu el regidor conservador, Nicolás Brondo Rotten el proposa per formar part de la comis-

sió que es responsabilitzaria de gestionar la creació de la nova institució, fet que queda reflectit a l'acta de la sessió amb les paraules següents: «El Sr. Brondo propuso y así se acordó por unanimidad que también forme parte de esta Comisión D. Benito Pons y Fábregues cuya competencia en la marcha y desarrollo de la Institución que trata de fundar el Ayuntamiento es evidente, pues dicho señor es el que ha iniciado esta laudable idea».²⁸ El projecte havia estat recollit amb entusiasme per l'Ajuntament de Ciutat aprovant, per a tal objectiu, un crèdit extraordinari que permetria la seva posada en funcionament. Amb celeritat s'organitzà la comissió que duria a

26. Junta Municipal que es va celebrar el 26 d'abril de 1915; en aquesta es va prendre l'acord d'incloure al pressupost extraordinari un crèdit de dues mil pessetes per a fer front a les despeses de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. La proposta havia estat realitzada pels regidors Sr. Carbonell (conservador), Sr. Rover (liberal) i Sr. Cirer (reformista), juntament amb el batlle Sr. Juan (conservador). Vegeu l'exposició d'aquesta actuació a l'acta de la sessió de l'Ajuntament de 12-7-1915, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Palma* (1915), p. 331, AMP.

27. Benet Pons i Fàbregues (1853-1922) era, aleshores, cronista oficial i secretari de l'Ajuntament de Palma. De tendència política republicana; a l'època que ens ocupa formava part del grup de reformistes dissidents dirigits per Bernat Obrador. Benet Pons i Fàbregues inicià la seva tasca professional a l'Ajuntament de Palma el 18 d'octubre de 1894, quan se li encomana l'organització de l'Arxiu amb un contracte temporal. El 27 de març de l'any 1895 entra a formar part de la plantilla de l'Ajuntament i consta en el pressupost com a arxiver municipal. Posteriorment, el 14 de gener de 1896 se'l nomena Cronista de la Ciutat i Regne, càrrec gratuït, i el 13 de juliol de 1899 pren possessió de l'Arxiu, i continua amb el càrrec honorari de cronista. Fins al 17 de desembre de 1909, mitjançant concurs, no ocuparà el càrrec de secretari. Paral·lelament mantindrà la funció d'arxiver de forma gratuïta fins a la seva substitució el gener de 1911 i es reincorporarà novament a aquest càrrec el setembre de 1911 fins que el 7 de febrer de 1912 va ser nomenat, mitjançant concurs, en Josep M. Tous i Maroto. Vegeu B. PONS I FÀBREGUES, *Guía de la Administración Municipal de Palma, capital de las Balears para el bienio 1918-1919*, Palma de Mallorca, Est. Tip. de J. Tous, 1918, p. 190-191.

28. *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Palma*, 26-4-1915, p. 201, AMP.

terme les gestions encaminades a la seva fundació. Gestions que s'accelerarien per tal que la inauguració del centre formàs part dels actes commemoratius del Centenari.

Del que no hi ha cap mena de dubte, és que el projecte interessava; no es plantejava cap impediment econòmic, malgrat que la situació de les arques de l'Ajuntament de Palma no fos gaire puixant; tampoc no s'havia fet palès cap indici que apuntés a una confrontació política motivada per la manca d'acord en la creació de l'entitat educativa per a la dona, ni pareix que existís cap dificultat en la tramitació que, fins aleshores, s'havia desenvolupat.

No trigarien gaire els mitjans de comunicació a recollir a les seves pàgines la decisió de l'Ajuntament de crear l'entitat educativa dedicada a ampliar el ventall educatiu ofert a la dona, assenyalant la data d'inauguració i, fins i tot, indicant els noms d'alguns dels qui participarien a la cerimònia. *El Magisterio Balear* ho reflecteix fent referència a la comunicació del «señor» Pons a la Junta local de Primera Ensenyança de Palma: «El secretario señor Pons ha dado cuenta a la Junta del proyecto de la inauguración del Instituto de Estudios Superiores para la Mujer que tendrá lugar el 29

del presente mes, en cuyo acto tomarán parte la señora Paula Cañellas y Doña Rosa Estarás Valeri».²⁹

També sorgiran a les pàgines de la premsa mallorquina els primers plantejaments sobre l'adequació o no del projecte a la situació econòmica i escolar del municipi de Palma, en aquell moment. Les columnes sobre aquest tema que apareixen al rotatiu *Correo de Mallorca* en són un exemple. L'autor de l'escrit no pot deixar de fer palesa la seva admiració per l'interès que l'Ajuntament de Ciutat mostra vers la millora dels seus serveis educatius; interès que es manifesta des de les diverses files polítiques que formen el Consistori i ho expressa de la manera següent:

Nos complacemos en reconocer que reina en las autoridades y clases directoras de Palma un anhelo creciente de cultura, que se traduce sobre todo en dotar a nuestra ciudad de nuevos centros de enseñanza. Este sentimiento civilizador es muy apreciable, y debemos tomar nota de él. De ahí que brote espontáneamente de nuestra pluma un sincero aplauso para estos heraldos de la civilización, deseando que todos los ciudadanos se muestren eternamente agradecidos a las personas, así públicas como privadas, que, rompiendo el hielo de la indi-

29. *El Magisterio Balear* (19 juny 1915), núm. 26, p. 198.

ferencia, han inaugurado la nueva era que empezó por la Escuela Graduada y sigue con la soberbia construcción del nuevo Instituto. Estos hombres beneméritos militan en todos los partidos, y es más digno de encomio que no haya ninguna fracción política que en este asunto no tenga a gloria el figurar en la vanguardia, desde el socialista al tradicionalista. ¡Hermosa emulación!³⁰

Una veritable lloança que no impossibilitarà a l'autor de continuar amb una sèrie de reflexions sobre les directrius que guiaven l'acció de l'Ajuntament en matèria educativa, en aquest moment. Reflexions que plantejaran, per primera vegada des que es proposara la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, la inconveniència d'ampliar les vies

d'estudi per a la dona, innecessàries per estar suficientment ateses considera el signant de l'escrit. El jesuïta Guillem Vives, representant important del moviment catòlic, introdueix amb el seu article les primeres objeccions al recentment creat Institut. És, la seva, una opinió qualificada del sector catòlic que pogué marcar la línia a seguir pels regidors conservadors. Les seves objeccions al projecte educatiu destinat a la dona avancen unes crítiques que signifiquen l'entrada en la dinàmica d'obstrucció que portarà a la resolució negativa del projecte.³¹

Tot i això fou redactat el Reglament i també realitzat el nomenament del professorat, tot ell femení, que havia de dur a terme la tasca educativa a la nova institució.³² Eren les

30 S. J. VIVES, GUILLERMO, «El problema de la enseñanza», *Correo de Mallorca* (11 juny 1915), p. 1. L'autor, jesuïta, ocupava el càrrec de director del Patronat Social de Sant Josep (Patronat obrer), entitat de caire social i catòlic, fundada l'any 1907. El jesuïta realitzà, durant els anys que dirigeix el Patronat (1907-1932) una gran tasca per donar a conèixer la seva obra social i de formació dels obrers. Vegeu P. FULLANA, *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 472-478.

31. Al mateix diari, *Correo de Mallorca*, es publicaran diversos articles que tractaran el tema de l'ensenyança a Palma, motivats pel fet de la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. Comptem amb el signat per Bartolomé Ferrà, «Sobre el problema de la enseñanza en Palma», de 16-6-1915 i el d'I. R., «El problema de la enseñanza en Palma. Un problema reparado», de 24-6-1915. Els articles citats apareixen abans de la inauguració de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. Després de la seva inauguració es publicaran, «El problema de la enseñanza en Palma», signat per V. S. J. el 19-7-1915 (p. 1) i posteriorment, el 27 del mateix mes i any (p. 1), i amb al mateix títol, el signat per N. G.

32. Els nomenaments van recaure en: Mary Aun M. Grath White, Amparo Billón, Germana Schembri, Margarita Estelrich, Magdalena Bordoy, Catalina Torrens i Catalina Mulet, segons consta a l'acta de la sessió de 28-6-1915, on es recull l'agraïment de les esmentades senyores vers l'Ajuntament, per haver resultat elegides per al desenvolupament de la tasca docent a l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. Vegeu, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Palma*, 1915, p. 310, AMP.

passes prèvies a la inauguració de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona; després de tres mesos d'accelerada activitat en pro d'aquest objectiu, semblava que tot restava enllestit per a l'acte d'inauguració que es va celebrar el dia de Sant Pere, 29 de juny

de 1915. Acte que resultà molt elogiat a les pàgines de la premsa tant pel que significava el nou centre com per les dissertacions de les professores Estaràs³³ i Canyelles³⁴ i de l'ideòleg de la institució, Benet Pons i Fàbregues.

33. Rosa Estaràs Valeri, nascuda a Buenos Aires, República de l'Argentina, el 25-5-1893, obtingué el seu títol de Mestra a l'Escola Normal Femenina de les Balears, quan aquesta estava en procés de canviar de titularitat. L'expedient d'ingrés de Rosa Estaràs a l'Escola Normal data de 1908-1909, quan el centre era regit per les RR de *La Pureza*; en canvi, la data de sol·licitud del títol, 22-6-1912, està emmarcada en els últims batecs d'aquesta escola. Vegeu *Expedient de matrícula de R. Estaràs*, caixa 36, de la secció de documentació acadèmica corresponent a l'Escola femenina de Madre Alberta (1872-1912), a AHFP. Els seus primers anys com a professional coincidiran amb el moviment de renovació pedagògica que es produeix a la nostra contrada; assistirà, en 1914, a la Primera Escola d'Estiu que se celebrarà a Barcelona organitzada pel Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació Provincial de l'esmentada ciutat; participará als tres cursos que formaven el programa de l'Escola d'Estiu: el Mètode Montessori, el Treball manual educatiu i la Didàctica del dibuix. Vegeu A. J. COLOM CAÑELLAS, «Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca (1910-1920)», a *Comunicacions de les II Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes, Departament de Pedagogia, 1978, p. 36-41 (p. 37). Rosa Estaràs, havia estat becada, juntament amb Josefa Bauzá, per l'Ajuntament de Palma qui posarà a les seves mans la implantació del mètode Montessori per primera vegada a Palma. Vegeu *Gran enciclopèdia de Mallorca*, vol. 12, p. 254. A la data que ens centrem es troba, Rosa Estaràs, exercint a l'Escola Graduada de Llevant com a mestra de pàrvuls a l'anomenada *secció froebeliana*.

34. Paula Antònia Canyelles Alba, aleshores, exercia la seva docència a la primera escola de pàrvuls de Ciutat. Mestra, nascuda a Palma el 1874, preparada a les aules de l'Escola Normal femenina de la Puresa, on va sol·licitar l'ingrés al tretze anys, en 1887; en 1889 aconsegueix el títol de mestra elemental; en 1895 rep, de la Universitat de Barcelona, el títol de mestra superior. En 1898 fou nomenada per oposició mestra en propietat de l'escola de nines de Son Sardina (Palma); posteriorment i, també, per oposició en 1902, obté en propietat la plaça de pàrvuls a l'escola pública de Ciutat (Hostalets). Vegeu *Expedient de matrícula de P. Canyelles*, caixes 15 i 16, de la secció de documentació acadèmica corresponent a l'Escola femenina de Mare Alberta (1872-1912), a l'Arxiu Històric de l'Escola Universitària de Formació del Professorat de Palma de Mallorca (AHFP); i *Expediente de Paula Cañellas*, caixa núm. 17576 de la Secció d'Educació i Ciència de l'Arxiu General de l'Administració (AGA). És la primera mestra que parla en públic en actes oficials, com recollim a *El Magisterio Balear*, 31-7-1909, núm. 31, p. 1, ho fa amb motiu de la festa escolar celebrada a Palma el 28-6-1909, i disserta sobre la conveniència d'implantar les colònies escolars de nines. Vegeu *Reseña de la fiesta escolar celebrada el día 18 de junio de 1909, en el salón de actos del Excmo. Ayuntamiento de Palma* (Palma de Mallorca, Est. Tip. de J. Tous). Posteriorment, el 14-11-1909, a la Societat Cercle de Belles Arts, participará en el cicle de conferències organitzat per aquesta entitat desenvolupant el tema «Cultura femenina». Conferència reproduïda íntegrament a les pàgines de *El Magisterio Balear* (1909), p. 395-399, p. 428-431 i p. 433-437.

El Reglament: objectius i tarannà del nou centre

No coneixem la data exacta en què es va fer públic el Reglament de funcionament de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. De les paraules de Benet Pons, en ocasió de l'acte d'inauguració: «el reglamento que en breve podrá ser repartido» es desprèn que en aquells moments el document encara no havia tingut difusió.³⁵ El que sí que es pot afirmar és que la publicació del Reglament, probablement en els primers dies del mes de juliol, fou l'inici d'un fort debat al qual es farà referència més endavant. El contingut d'aquest document, en el qual s'indiquen els objectius que es volen aconseguir i marca el tarannà que es vol que tingui la nova institució, té les claus per entendre la polèmica posterior i les causes de l'oposició amb la qual es va haver d'enfrontar el projecte.

És ja en el primer capítol, en el seu article quart, quan es manifesta l'actitud liberal en matèria religiosa que els redactors del reglament volen que tingui la nova institució i que serà una de les causes fonamentals de la polèmica. Així, l'article esmentat, esta-

bleix el respecte a la llibertat de creences de totes les persones que formin part de la institució. Un respecte que s'ha de mantenir en totes les actuacions, continguts de l'ensenyament i actes solemnes, de forma que ningú es pugui sentir ferit en les seves conviccions religioses o com diu el mateix reglament: «[...] no causándo-les molestias, ni teniendo exigencia alguna que perturbe su derecho».³⁶

La voluntat d'evitar l'obligatorietat de la formació religiosa que tenen els redactors del reglament, torna a quedar implícita al capítol segon en el qual es parla de les condicions per accedir al centre i els requisits mínims per poder iniciar els estudis. El caràcter de centre d'estudis superiors que vol tenir l'Institut exigeix que les alumnes tinguin, en entrar, una formació bàsica. Amb aquesta finalitat s'estableix les persones que exerciran la responsabilitat d'acreditar aquesta formació que seran: la rectora del Col·legi de la Criància i les mestres de la resta d'escoles que depenen de l'Ajuntament. Seran aquestes les úniques encarregades de certificar els nivells mínims exigits. Si la procedència de les alumnes no fos d'aquests centres,

35. B. PONS I FÀBREGUES, *Ramon Llull, apòstol del amor*, Palma de Mallorca, Est. Tip. de J. Tous, 1915, p. 22.

36. B. PONS I FÀBREGUES, *Ramon Llull...*, p. 6.

caldria la realització d'un examen previ a l'ingrés. Entre les matèries que conformen els estudis preparatoris figura la «doctrina cristiana y compendio de historia sagrada», però aquesta matèria no es comptabilitza a l'efecte d'obtenir el certificat d'aptitud i, fins i tot, s'hi pot eliminar qualsevol referència a l'examen: «[...] cuando así lo desee la persona que ejerza la patria potestad sobre la alumna».³⁷

Al quart capítol, on es tracta de tot allò relacionat amb el règim interior del centre, es torna a demostrar la intenció dels redactors del reglament que donen a la religió el caràcter d'assignatura voluntària. Mentre que per a totes les assignatures es fixa uns mínims d'assistència obligatòria, es fa una excepció amb la religió. En relació amb aquest tema el Reglament estableix:

Las clases serán alternas o diarias, según la extensión de la asignatura, y durarán una hora, dejando libre entre una y otra quince minutos para descanso de las alumnas. Se exceptúa la asignatura de religión, cuya matrícula será completamente gratuita y voluntaria, y sus clases serán semanales, en forma de conferencia que podrá coincidir con algún acto de culto celebrado los domingos.³⁸

37. B. PONS I FÀBREGUES, *Ramon Llull...*, p. 7.

38. B. PONS I FÀBREGUES, *Ramon Llull...*, p. 11.

Aquest enfocament liberal en matèria de formació religiosa que, sense ser laïcista, deixa en llibertat les alumnes o els seus pares per elegir rebre o no formació religiosa, es pot considerar insòlit en una societat majoritàriament conservadora i de gran influència catòlica com era la mallorquina d'aquesta època. El fet sorprèn especialment quan es tracta d'un centre educatiu impulsat per un ajuntament de majoria conservadora. L'enfocament que els redactors del document donaren a l'ensenyament de la religió era especialment polèmic en uns moments en què els sectors catòlics estaven especialment sensibilitzats, després de la Setmana Tràgica, contra qualsevol símptoma o índex de laïcisme. Cal recordar en aquest sentit les campanyes contra les escoles laïques animades pel bisbe Campins el 1910, amb mítings multitudinaris que servien per a demostrar el rebuig dels catòlics mallorquins contra aquestes escoles.

Aquesta alienació liberal en matèria religiosa sobta encara més si la comparem amb l'orientació que tingué l'Institut de Cultura Popular de la Dona de Barcelona creat per Francesca Bonnemaison, que serví de referència al de Palma i que s'inspirava en princi-

pis catòlics. Les paraules de Bonnemaïson que defineixen els objectius del centre que ella crea són ben clars de la seva orientació: «El fi que persegueix aquesta obra és, en termes generals, l'aspiració de tota associació cristiana. L'enlairament moral i intel·lectual per mitjà del treball i damunt una base sòlidament religiosa.»³⁹ La seva estructura, la seva organització, les seves finalitats respondran a plantejaments no dissonants amb la mentalitat dominant de l'època.

És evident que la Mallorca de principi de segle xx que podia entendre el significat de la nova institució que l'Ajuntament creava, una societat que havia sofert l'enorme pressió de conformació religiosa i social potenciada durant el període del bisbe Campins, va llegir entre línies qualche cosa més que allò explícit al Reglament. Implícitament, el Reglament donava l'esquena a la formació religiosa de les dones, per l'únic motiu de la seva no imposició obligatòria.

No ens atrevim a afirmar que aquest sigui l'exclusiu motiu del fracàs de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, però sí que fou un dels més importants. Creiem que cal fixar aquests detalls; de fet ens semblen una veritable provocació donada la forta polèmica que s'havia suscitat no feia massa anys sobre la necessitat d'impartir religió a les escoles públiques, i més recentment el gran moviment, ja citat, sorgit en contra de les escoles laiques. Ens situem al final del període del Bisbe Campins, i era evident que la seva tasca havia produït el seu fruit.

Les reaccions obstructionistes

Les primeres manifestacions d'inconformitat en relació amb la fundació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona que sorgiran, pocs dies després de la seva inauguració, en el si de l'Ajuntament, seran en veu de Barceló, regidor del Centre de Defensa Social,⁴⁰

39. Són paraules de Francesca Bonnemaïson de Verdaguer, pronunciades a l'Assemblea d'Acció Catòlica celebrada el desembre de 1911 i que consten a la *Memòria* de l'Institut de Cultura Catalana. Vegeu, A. GALÍ, *Institucions d'ensenyament per a la dona*, llibre VIII, a *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983, p. 301.

40. Agrupació política que sorgeix a Palma en 1905, seguint l'exemple de les organitzades a altres indrets de l'Estat; a Barcelona s'organitza l'any 1901. Els seus objectius estan dirigits a salvaguardar els interessos catòlics. Portarà a terme una gran tasca de lluita contra l'anticlericalisme, contra la incursió de les idees republicanes, liberals i socialistes en el món obrer. Es responsabilitzarà de la campanya contra les escoles laiques que es produirà en 1910. Es presenta, per primer cop, a les eleccions municipals del novembre de 1913, obtenint a Palma un regidor, Francesc Barceló Caimari.

que expressarà el seu desengany per l'òrbita que seguia la recent creada institució; i mostrarà la seva convicció que l'objectiu a complir per l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona no havia de ser diferent del model tradicional que ja complia el Col·legi de la Criança creat al segle XVI i, per tant, entenien que el nou centre havia de ser: «Escuela práctica de labores de la mujer introduciendo las modificaciones que la vida misma aconseja.»⁴¹ D'altra banda, acusa la comissió especial, formada per tractar tot allò relacionat amb la nova institució, d'haver sobrepassat les seves atribucions fent els nomenaments del professorat, repartint credencials, donant publicitat a la llista de senyores que havien de formar la Junta de Damas i aprovant un quadre d'estudis. Incideix, el regidor de la Defensa Social, en el fet que totes aquestes actuacions s'havien realitzat donant l'esquena a l'Ajuntament i, per tal motiu, exigeix la introducció de modificacions en el Reglament en els extrems relatius a la forma dels nomenaments del personal docent i aprovació del pla d'estudis, ja que considera que l'esmentat Reglament no té el vistiplau definitiu del Consistori.

Les primeres crítiques s'encaminen, doncs, a l'objectiu exposat en el

Reglament i a posar en dubte la legalitat de les tramitacions fetes en relació amb el nomenament del professorat, la Junta de dames i l'organització del pla d'estudis. Continuaran els obstructionistes intentant deixar sense efecte els acords, que sobre el tema i en sessions anteriors, havia pres l'Ajuntament. I diem obstructionistes perquè tot i que l'obstrucció fou iniciada pel representant de la Defensa Social, prest fou recolzat per alguns representants dels partits majoritaris liberals i conservadors i per l'únic representant jaumista. Fou la seva una tasca premeditada i lenta, amb un objectiu clar: mentre que es discutia no es posava en funcionament la nova institució. Les alegacions dels obstructionistes foren diferents al llarg del debat. A part de les esmentades abans, també se li va recriminar a l'Ajuntament l'aportació de diners de l'erari municipal a una institució educativa, que segons ells, impartia matèries semblants a aquelles que contemplava el centre de nova creació. La no raó de ser de la nova institució, basada en l'existència de centres d'iguals finalitats que ja estaven sota el patrocini de l'Ajuntament, és així mateix l'argument utilitzat a les pàgines de la premsa.

41. *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Palma*, sessió del 12-7-1915, p. 329, AMP.

Continuaran l'obstrucció amb altres peticions: estudiar i projectar la unificació de la Criança i l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona; destinar la quantitat de diners adjudicada a l'Institut a subvencionar els col·legis particulars on s'imparteixen els mateixos ensenyaments que proposa el Reglament, sempre que ho fessin amb caràcter gratuït per a les alumnes sense recursos econòmics; cobrir, amb els diners destinats a l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, les mancances d'infraestructures que patia la ciutat de Palma ja que «[...] en una casa que no hay pan, no se debe tener automóvil».⁴²

A manera de recapitulació es pot dir que les propostes obstruccionistes, mostrades en la sessió de l'Ajuntament celebrada el 16 d'agost de 1915, se centraran a evitar la continuïtat del recentment inaugurat Institut d'Educació per a la Dona, introduint noves objeccions cada cop que es perdia una votació gràcies als vots dels regidors favorables a la posada en funcionament de l'Institut. Els obstruccionistes demanaran: allargar els terminis per estudiar les propostes presentades pel sector del Consistori defensor del nou centre; unificar l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona

amb la institució educativa de la Criança, considerant que es proposen els mateixos objectius i al·legant l'estalvi econòmic que aquesta decisió suposaria per a les arques de l'Ajuntament; modificar la destinació de les dues mil pessetes que estaven incloses en els pressuposts de 1915 per a l'Institut i adjudicar-les a la pavimentació d'alguns carrers de Palma; interrompre l'aprovació de l'Institut, mentrestant s'aconsegueix l'autorització, per a aquest centre, de poder impartir títols acadèmics; proposar una comissió d'especialistes per a l'estudi de les normes higièniques que cal tenir en consideració a la nova institució, essent, aquesta, d'exclusiva dedicació a la dona; dedicar els diners, abans ofrenats a l'empedrat dels carrers, a subvencionar col·legis particulars que imparteixin les mateixes ensenyances que el nou Institut i, per acabar, reiterar la incorrecció econòmica del projecte considerant les deficiències urbanes que patia la ciutat de Palma. Revisat el tractament que la premsa fa del tema, podem concloure, que les manifestacions que hi apareixen van lligades, sobretot, als esdeveniments que es produïen a les sessions de l'Ajuntament, de la Junta Municipal o de la comissió especial de

42. *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Palma* (16 agost 1915), p. 396, AMP.

l'Institut. La virulència de les crítiques augmenta quan es dona per fracassat el projecte i es produeixen intents de reviscolar-lo.

En un principi des de les pàgines dels rotatius s'intentarà donar una visió negativa del projecte educatiu per a la dona argumentant la seva manca d'utilitat. No era considerat útil perquè no solucionava, creien alguns dels participants en la polèmica, les autèntiques mancances educatives que patia la societat palmesana de principis de segle, primordialment els sectors manco privilegiats. Per una banda, es considerarà innecessària la nova institució per a la dona ja que l'educació d'aquesta es trobava ben atesa per l'Estat i per la gran tasca que duïen a terme els particulars, principalment congregacions religioses. Per altra banda, criticaran l'oferta educativa del nou centre que no millorava la que en aquells moments s'impartia en els centres d'educació femenina que funcionaven. No mancaran, al mateix temps, suggeriments per a un millor funcionament de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. Es plantegen modificacions en el currículum que establia l'Institut, es demana que l'oferta educativa vagi més encaminada a altres tipus d'ensenyança d'acord amb la realitat econòmica, és a dir, preparar la dona per de-

svolupar la indústria mallorquina. Es criticarà també el títol de «superiors» fet als estudis que a l'Institut es podrien realitzar. Es posarà de manifest, al mateix temps, les condicions deficientes en què es trobaven els centres educatius municipals, necessitats de millores urgents en relació amb les condicions higièniques dels edificis i del material d'ensenyança.

Aquestes són en resum, les objeccions que des de la premsa de Ciutat es posaren a l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona; objeccions que precediren la inauguració oficial de l'Institut i l'inici del debat que sorgirà en el si del Consistori a la sessió de l'Ajuntament de 12 de juliol de 1915. La tasca obstructionista duta a terme dins el Consistori Municipal tindrà el seu ressò i, al mateix temps, serà recolzada des de les pàgines de la premsa de forma majoritària. Aquests arguments previs es reproduiran a les sessions municipals en veus dels regidors que s'oposaren al desenvolupament del projecte. No era, evidentment, un centre benvingut des de les pàgines dels mitjans de comunicació escrita, com hem detectat a través dels escrits apareguts abans de la seva inauguració; però aquestes primeres manifestacions, tampoc no deixaven entreveure la posterior agressivitat de les crítiques. El procediment pels no-

menaments del professorat serà un dels aspectes que més intensament es va tractar i que va provocar més rebuig.

Apareixeran crítiques personalistes, dirigides, sobretot, al regidor reformista Bernat Obrador, acèrrim defensor de la instauració del nou centre, i sens dubte, crítiques virulentes contra el seu primer promotor, Benet Pons i Fàbregues. El secretari de l'Ajuntament serà centre de crítiques per moltes de les seves actuacions, ja que des de les pàgines dels diaris es detecta que, realment fou ell, primer com a creador, i posteriorment com a defensor el que més fils movia per aconseguir que l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona arribés a ser una realitat. Les cròniques recollides al setmanari *La Vanguardia Balear*, òrgan de la societat Fomento de Civismo i dirigit per G. Massanet, seran les que més incisivament atacaran Benet Pons.

Molt suggestiva, per entendre l'origen del gran debat que provocaria la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, ha resultat la lectura dels articles signats per Francesc Sureda Blanes. Clarament manifesta que l'error de la institució es troba en el tractament donat a l'ensenyament religiós en el programa del nou Institut. És aquesta, pensem, la causa primera que desfermarà tot el seguit

d'obstruccions produïdes a les sessions de l'Ajuntament i reflectides a les pàgines de la premsa, especialment, als diaris conservadors *La Vanguardia Balear* i *Correo de Mallorca*. Encara que no podem afirmar que únicament les crítiques s'insereixin als dos diaris citats, sí que és evident que seran els que inclouran les manifestacions més dures en contra de la nova institució i dels seus defensors.

Passarà més d'un any des dels darrers batecs de lluita en el si del Consistori municipal de Palma, amb motiu dels diferents arguments exposats a favor i en contra de la institució per a la dona. Era evident que s'havia deixat abandonat el projecte i que aquest no aconseguiria reeixir de les cendres, i es convertiria únicament en record i en simples conjectures allò que hagués pogut significar per al desenvolupament de la dona mallorquina.

Amb Benet Pons i Fàbregues artífex de la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, arribarem al final de la polèmica, utilitzant les seves paraules com a cloenda i resum del que va succeir perquè tan lloable projecte acabés sent únicament, això, un projecte:

Penetrados los hombres más conspicuos de esta verdad, convencidos de que facilitando medios de ilustración

a la mujer, reparaban una injusticia secular, lograron en circunstancias solemnes, que el Excmo. Ayuntamiento de Palma, siempre propicio a todo progreso cultural, acordara, antes de la guerra que durante cinco años asoló el mundo civilizado, fundar en esta ciudad una institución adecuada para el objeto que os indico. La unanimidad de voluntades en el público y en la prensa duró poco. Despertáronse rencillas y pasiones, cerráronse los ojos de ordinario clarividentes, hubo discusiones pintorescas, suscitáronse emulaciones, entremezclóse Roma con Santiago, y en unos cuantos expedientes dilatorios, quedó el proyecto en proyecto.⁴³

Conclusions

Des dels primers indicis del projecte d'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, situats al mes d'abril de 1915 fins a la confirmació, per Benet Pons, del seu fracàs passaren quasi cinc anys. Cinc anys en els quals incideixen esdeveniments importants i que afectaran el desenvolupament de les societats civilitzades i, inevitablement, la mallorquina. L'esclat de la

Primera Guerra Mundial centrarà l'atenció del públic i, sens dubte, restarà en segon terme la problemàtica concreta sobre l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona. La població quedarà, en certa manera, al marge del debat que es durà a terme en el si del Consistori de Ciutat. Les referències als diferents posicionaments dels regidors municipals que es publicaran als diaris de Palma, arribaran a un sector molt limitat de la població mallorquina si tenim en compte l'elevat percentatge d'analfabetisme dels homes i, sobretot de les dones, al període que ens situem. Tampoc podem obviar la mobilitat política del moment; el sistema d'alternança en el poder, dificultarà el manteniment d'iniciatives i, cal recordar, que el projecte d'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, decaurà al final del bienni 1913-1915 governat pels conservadors i morirà en el següent bienni, 1915-1917, regit pels liberals. D'altra banda, i si ens centrem en la situació política mallorquina, ja hem vist que el sistema de coalicions i enteses es modifica al llarg del període, i afegeix un punt més de conflictivitat per resoldre

43. B. PONS I FÀBREGUES, *La mujer en la sociedad moderna*, conferència donada a la sessió inaugural de la Societat Iberia, celebrada el 21 de setembre de 1919. Palma de Mallorca, Imp. de José Tous, 1919, p. 5. La Societat Iberia, domiciliada al carrer de la Fàbrica, núm. 22, fundada l'abril de 1916, tingué com a primer president el mestre Gabriel Comas, càrrec del qual va dimitir en data 21 de maig del mateix any.

qüestions municipals. Tot i que, algunes opinions es decanten per considerar que a l'Ajuntament de Palma han existit, fent referència a l'any 1915, posicions conciliades en els aspectes d'importància i que els enfrontaments han sorgit de punts no gaire importants, així ho recollim del diari *La Almudaina*:

Las discrepancias virulentas han nacido de cosas que no eran capitales, que importaban muy poco á la ciudad, si es que en sí el han importado algo: el Instituto Superior de la Mujer, los temporeros, los inspectores de murallas, las categorías de los veterinarios, etc.⁴⁴

Manifestacions que corroboren el nostre plantejament que la problemàtica plantejada per la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona no va calar dins la població mallorquina. Fou més aviat un pols entre els sectors polítics i intel·lectuals que es movien més a prop o més lluny del poder de l'Església i de la seva xarxa educativa. Això exposat, entenem que queden de manifest els aspectes significatius que provocaren el fracàs de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona.

Es constata una realitat social mallorquina avinguda, majoritàriament,

amb el paper que des de temps llunyans s'havia adjudicat a la dona, que hem recollit a diverses publicacions representatives de diferents àmbits intel·lectuals i socials i la manca d'ímpetu que mostren els nous sectors de la societat mallorquina, producte de l'auge econòmic que li aportà la Primera Guerra Mundial, per defensar la necessitat d'institucions educatives per a la dona que li donessin una adequada preparació per accedir a nous espais laborals. Comprovem la instrumentalització de la dona com a reproductora de pautes morals que convenien als sectors ideològics apropiats al catolicisme conservador. Ensenms, verifiquem l'arrelament que dins Mallorca tenia l'Església catòlica fruit de la tasca realitzada durant el pontificat del bisbe Campins, la intensa lluita que portarà a terme l'Església mallorquina per a la monopolització de l'ensenyament, com a eina de defensa contra un laïcisme incipient i el temor de l'Església catòlica a perdre l'hegemonia sobre l'educació, principal via d'influència sobre la societat i en concret sobre la dona, a través de les institucions educatives confessionals que s'hi dediquen.

Detectem, així mateix, l'evidència d'una vida política inestable, provo-

44. Vegeu «¿Ayuntamiento de conciliación?», *La Almudaina* (28 setembre 1915), p. 1.

cada per l'alternança en el poder de conservadors i liberals i el fort caciquisme que dominava la panoràmica política de la societat illenca i que condicionava, sens dubte, la llibertat d'actuació dels seus participants. També copsem que la decisió de crear la institució educativa com a acte programat en la commemoració del VI Centenari de la mort de Ramon Llull, pogué suposar precipitació i manca de reflexió sobre els argu-

ments que calia utilitzar per defensar-la. I, en definitiva, descobrim la provocació que implica per als sectors conservadors catòlics la inspiració laïcista de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona, reflectida al seu reglament. Aspectes que conformen una conjuntura idònia per despertar la forta polèmica en relació amb la creació de l'Institut d'Estudis Superiors per a la Dona i que cessarà amb l'acceptació del seu fracàs.